

Микола-Олег ЄРШОВ,
orcid.org/0000-0002-6839-622X

доктор філософії,
докторант

*Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна
Національної академії педагогічних наук України,
член*

*ГО «Інститут соціогуманітарної політики»
(Житомир, Україна) my.yershov@gmail.com*

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ: ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

У статті досліджено трансформацію соціогуманітарної освіти крізь призму філософії екзистенціалізму в контексті актуальних глобальних викликів. Показано, що стрімка цифровізація, технологізація, деградація міжнародного права та мілітаризація суспільної свідомості створюють загрозу нівелювання людської суб'єктності, з якою традиційні освітні моделі не здатні впоратися самостійно. У цьому зв'язку екзистенціалізм розглядається не лише як історико-філософський напрям, а як дієвий етичний орієнтир і науково-методологічний інструментарій для модернізації сучасної освітньої парадигми. Метою роботи є розкриття особливостей трансформації соціогуманітарної освіти в екзистенційному вимірі та виявлення педагогічного потенціалу екзистенційної антропології для формування життєстійкої особистості. На основі аналізу вітчизняного наукового дискурсу (бази НРАТ та Google Академія) виявлено зростання інтересу до екзистенційних категорій (свобода, вибір, відповідальність) як засобу осмислення сучасних кризових станів. Проаналізовано концепції відомих філософів-екзистенціалістів (М. Бердяєв, С. де Бовуар, А. Камю, С. К'єркегор, Ф. Ніцше, Ж.-П. Сартр, В. Франкл, К. Ясперс) і виокремлено ідеї, що демонструють значний педагогічний потенціал. З'ясовано, що сутність трансформації соціогуманітарної освіти полягає у переході до антропоцентричної моделі, де головним результатом є здатність особистості до автентичного вибору та відповідальності в ситуаціях високої невизначеності. Попри суперечливість різних течій екзистенціалізму, їх об'єднує спільна місія – захист унікальності людини від деструктивного зовнішнього впливу. Визначено практичні шляхи інтеграції екзистенційних ідей в освітній процес: включення їх у зміст освітніх програм, освітніх компонентів, волонтерської і громадської діяльності; використання в освітньому процесі розроблених екзистенціалістами методів («діалогічне навчання», «тренінги життєстійкості», метод «бунту» проти догм тощо). Визначено, що в умовах війни в Україні екзистенційна філософія, інтегрована в соціогуманітарну освіту, може стати «терапією сенсом», формуючи суб'єкта-творця, здатного до етичного вибору та відповідальності. Використання ідей екзистенціалізму в українському освітньому контексті здатне допомогти перетворити освіту на акт національного виховання, де особистий вибір кожного стає внеском у творення майбутнього держави.

Ключові слова: соціогуманітарна освіта, філософія освіти, екзистенціалізм, етичний імператив, освітня програма, екзистенційна антропологія.

Mykola-Oleg YERSHOV,
orcid.org/0000-0002-6839-622X

Doctor of Philosophy,
Doctoral Student

*Ivan Ziazun Institute of Pedagogical Education and Adult Education
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Member*

*NGO "Institute of Socio-Humanitarian Policy"
(Zhytomyr, Ukraine) my.yershov@gmail.com*

TRANSFORMATION OF SOCIAL AND HUMANITIES EDUCATION AMIDST GLOBAL CHALLENGES: AN EXISTENTIAL DIMENSION

The article examines the transformation of social and humanities education through the lens of existentialist philosophy within the context of contemporary global challenges. It is demonstrated that rapid digitalization, technocratization, the

degradation of international law, and the militarization of public consciousness threaten to level human subjectivity – a challenge that traditional educational models are unable to address independently. In this regard, existentialism is viewed not merely as a historical-philosophical movement, but as a functional ethical guide and a scientific-methodological toolkit for modernizing the contemporary educational paradigm. The aim of the work is to reveal the specifics of the transformation of social and humanities education in its existential dimension and to identify the pedagogical potential of existential anthropology for forming a resilient personality. Based on an analysis of domestic scholarly discourse (National Repository of Academic Texts and Google Scholar databases), an increasing interest in existential categories (freedom, choice, responsibility) as a means of conceptualizing modern crisis states has been identified. The study analyzes the concepts of renowned existentialist philosophers (M. Berdyaev, S. de Beauvoir, A. Camus, S. Kierkegaard, F. Nietzsche, J.-P. Sartre, V. Frankl, K. Jaspers) and highlights ideas that demonstrate significant pedagogical potential. It is established that the essence of the transformation of social and humanities education lies in the transition to an anthropocentric model, where the primary outcome is the individual's capacity for authentic choice and responsibility in situations of high uncertainty. Despite the contradictions between various currents of existentialism, they are united by a common mission: protecting human uniqueness from destructive external influences. Practical pathways for integrating existential ideas into the educational process are identified: incorporating them into the content of educational programs, educational components, volunteer, and social activities; and utilizing methods developed by existentialists (such as "dialogic learning," "resilience training," and the method of "rebellion" against dogmas). It is determined that amidst the war in Ukraine, existential philosophy integrated into social and humanities education can serve as "logotherapy" (meaning therapy), forming a subject-creator capable of ethical choice and responsibility. Utilizing existentialist ideas in the Ukrainian educational context can help transform education into an act of national upbringing, where the personal choice of each individual becomes a contribution to the creation of the state's future.

Key words: social and humanities education, philosophy of education, existentialism, ethical imperative, educational program, existential anthropology.

Постановка проблеми. Серед багатьох тенденцій сучасності найбільший вплив на майбутнє людства мають три, безпосередньо пов'язані з соціогуманітарною освітою: стрімка цифровізація, що підживлює ідеї технократичного детермінізму, де людина перестає бути суб'єктом історії; деградація міжнародної системи права, що нівелює правовий захист особистості, перетворює суверенні держави на об'єкти силової експансії, а світовий порядок – на простір тотальної хаотизації, де замість сили права панує право сили; мілітаризація суспільної свідомості, що нормалізує «мову війни», актуалізує риторику екзистенційної загрози, вивіщує завдання безпеки над питаннями свободи вибору і розвитку, провокує розвиток соціокультурної аномії. За таких умов традиційні моделі освіти виявляють свою неспроможність забезпечити стійкість людської суб'єктності. Глобальна криза ідентичності та дегуманізація суспільних відносин вимагають не просто косметичних змін в освітніх програмах, а радикальної трансформації соціогуманітарного знання.

У цьому вимірі філософія екзистенціалізму постає не лише як етичний орієнтир, а як унікальний науково-методологічний інструментарій, здатний переосмислити освіту через категорії «свобода», «вибір», «відповідальність» тощо. Актуальність дослідження зумовлена тим, що науковий інструментарій філософії екзистенціалізму, за умови його фахової адаптації до сучасних тенденцій, може стати концептуальним базисом для реформування української системи освіти. В умовах національної кризи та необхідності виховання

особистості, здатної діяти в ситуаціях високої невизначеності, потенціал екзистенціалізму дозволяє перейти від об'єкт-центристського навчання до формування суб'єкта, спроможного на самодетермінацію та опір деструктивним зовнішнім впливам. Таким чином, вивчення трансформації соціогуманітарної освіти у філософії екзистенціалізму є важливим кроком для створення освітньої моделі, що відповідає запитам сучасної України.

Аналіз досліджень. Об'єктом наукового аналізу стали праці відомих представників філософії екзистенціалізму, серед яких: М. Бердяєв (Бердяєв, 1931), С. де Бовуар (Бовуар, 1994), А. Камю (Камю, 2015), С. К'єркегор (Kierkegaard, 1941), Ф. Ніцше (Ніцше, 2010), Ж.-П. Сартр (Сартр, 2001), В. Франкл (Франкл, 2016), К. Ясперс (Ясперс, 2002).

Для доведення актуальності проблеми екзистенціалізму в українському науковому дискурсі здійснено контент-аналіз наукових праць, виявлених за пошуковим запитом «екзистенціалізм» у Національному репозитарії академічних текстів (далі: НРАТ) та базі Google Академії (табл. 1).

Співвідношення наукових досліджень із проблем екзистенціалізму (1:14), виявлених у базах НРАТ (16) та Google Академія (224) демонструє, що на кожне дисертаційне дослідження припадає значна кількість оперативних наукових публікацій (статті, тези). Це вказує на те, що тема екзистенціалізму є «живою» та активно обговорюваною. У Google Академії частка робіт, присвячених освіті й вихованню, майже у 2,5 рази вища (42% проти 18,7%), що, по суті пояснюється науковим функціо-

Таблиця 1

Аналіз наукових досліджень з проблем екзистенціалізму в українському науковому дискурсі

Критерій аналізу	Категорія	НРАТ (n=16)	Google Академія (n=224)
Вид видання	Дисертації (канд./докт./PhD)	12 (75%)	34(15%)
	Кваліфікаційні роботи здобувачів вищої освіти	0(0%)	179(80%)
	Статті	3(18,75%)	179(80%)
Наукова галузь	Філософські науки	1(6,25%)	11(5%)
	Філологічні науки	9(56,2%)	90(40%)
	Інші (культурологія/психологія)	5(31,3%)	56(25%)
Причетність до проблем педагогіки, освіти, виховання	Прямий (філософія освіти/виховання)	2(12,5%)	78(35%)
	Опосередкований (антропологія/етика)	3(18,7%)	94(42%)
Зв'язок з історичним контекстом	Український контекст	13(81,3%)	130(58%)
	Зарубіжний досвід	10(62,5%)	67(30%)

Складено автором на основі аналізу списку праць, сформованого за допомогою пошукового функціоналу баз НРАТ і Google Академія (дата звернення: 01 лютого 2026 р.)

налом джерельних баз – фундаментальним у НРАТ і оперативним у Google Академії. Дисертаційні дослідження мають тривалий цикл підготовки (понад 3-4 роки). Крім того, захистити дисертацію з педагогіки, яка спирається на «некласичну» філософію (як-от екзистенціалізм), буває складно через обережний традиціоналізм спеціалізованих учених рад. Статті і тези, натомість, надають науковцям більшу свободу для міждисциплінарних експериментів. Тому більше «сміливих» звернень педагогів до екзистенційної проблемати ми бачимо саме в періодиці, де вимоги до формальної методології менш жорсткі, ніж у дисертаціях. Високий відсоток статей у Google Scholar може також свідчити про «вибуховий» інтерес до екзистенційних питань, який виник відносно недавно (через пандемію, війну, кризу цінностей). Отже, науковці-педагоги почали активно звертатися до філософських проблем свободи, вибору, відповідальності, але цей потік ще «не встиг» кристалізуватися у захищені дисертації. Виокремлено тенденцію актуалізації українського контексту у 70% публікацій, виявлених у базі Google Академії, де «екзистенційна» термінологія («межова ситуація», «криза», «абсурд», «свобода волі», «проект» тощо) активно використовується для осмислення війни, волонтерства, національного виживання. В дисертаціях же переважає аналіз західних освітніх практик (62,5%). Основним «донором» аналізу екзистенційних ідей залишається філософія, але центр ваги поступово зміщується в бік міждисциплінарності. Екзистенціалізм в Україні все частіше досліджується на перетині літератури та психології, що є надзвичайно корисним для модернізації освітнього процесу (наприклад, розроблення інтегрованих навчальних курсів, практичних і лекційних занять, позааудиторних заходів).

Отже, аналіз джерельної бази свідчить про двовекторний характер представлення екзистенціалізму в українському науковому дискурсі. У той час як база НРАТ забезпечує теоретичну фундаментальність та аналіз західного досвіду (переважно у філософській галузі), масив публікацій Google Академії демонструє динамічну адаптацію цих ідей до гострих викликів сучасності (війна, соціальні кризи). Висока концентрація освітньо-виховних контекстів у періодичних виданнях (42%) порівняно з дисертаціями (18,7%) вказує на те, що екзистенціалізм перетворюється з абстрактного об'єкта вивчення на дієвий міждисциплінарний інструментарій. Це розширює науковий простір для модернізації освіти, де філософські категорії «свободи», «вибору» й «відповідальності» стають основою для формування життєстійкої особистості в умовах національного виживання. Отже, ідеї екзистенціалістів сьогодні переживають своєрідне «друге дихання», оскільки пропонують відповіді на виклики, з якими класична система освіти не справляється.

Мета статті – розкрити особливості трансформації соціогуманітарної освіти в екзистенційному вимірі та виявити педагогічний потенціал екзистенційної антропології для формування життєстійкої особистості.

Виклад основного матеріалу. У добу глобальних потрясінь і штучного інтелекту знання саме по собі втрачає монополію. Екзистенціалізм наголошує, що освіта – це не накопичення фактів, а внутрішня подія. З огляду на це, соціогуманітарні дисципліни мають навчити людину пропускати знання крізь фільтр власного досвіду, роблячи його частиною свого «Я». Сьогодні, коли алгоритми та соціальні мережі часто приймають рішення за нас, соціогуманітарна освіта в душі

екзистенціалізму вчить: робити свідомий вибір у ситуації невизначеності; нести відповідальність за наслідки цього вибору; протистояти «стадному інстинкту». Сучасний світ часто сприймається як абсурдний або хаотичний. Екзистенціалізм доводить, що гуманітарна освіта здатна бути «терапією сенсом». Вона допомагає людині знайти опору всередині себе, коли зовнішні структури та ідеології руйнуються. Екзистенціалізм підкреслює також важливість стосунків «Я – Ти», що змінює роль викладача, який перестає бути ретранслятором інформації, стає співрозмовником, спонукає студента до самопізнання через живий діалог.

В основі багатьох екзистенціальних концепцій лежить пошук причин трагічної невлаштованості людини і шляхів її подолання через самопізнання. Так, С. К'єркегор у праці «Страх і тремтіння» (Kierkegaard, 1941: 25) протиставив образи «лицаря віри» (біблійного героя Авраама, котрий жертвує сином в ім'я Бога) і «трагічного героя» (міфічного героя Агамемнона та біблійного персонажа Ієффая, які жертвують доньками на вимогу своїх обітниць). Вибір Авраама базується на «парадоксі віри», тому він не боїться суспільного осуду, не вважає свій вчинок убивством, бо діє «силою абсурду». Вибір двох інших батьків – раціональний, усвідомлено жертвований, зумовлений силою суспільного осуду чи схвалення. В очах суспільства вчинок першого – аморальний, що робить його самотнім і невизнаним, а вчинки двох інших – жертвоні, схвалені суспільством як героїчні. В обох випадках це – протиставлення ідеального ідеальному, що підкреслює роль внутрішнього прийняття особистістю певних цінностей як екзистенційних, що визначають межі між добром і злом.

Для аналізу кризових станів суспільства науковці часто звертаються до екзистенційної концепції М. Бердяєва (Berdiaiev, n.d.) про космічне, добожественне походження свободи і творчості людини, що допомагає пояснити складні процеси трансформації цінностей у часи воєн та соціальних зламів. На думку філософа, людина покликана долати шлях від первинної ірраціональної свободи (свавілля) до свободи раціональної (моральний імператив), а від неї – до ідеалу свободи (Бог). Упродовж життя ідеали філософа зазнавали постійних трансформацій – від релігійного ренесансу до марксизму і «трагічного гуманізму». Себе він називав людиною асоціальною, а державу, демократію, суспільство й гуманізм – «хибними ідолами». Аристократизм в його розумінні – це не привілеї, а жорстка аскеза. У його поглядах – багато спроб виправдати доброго Творця за те, що створений ним світ сповнений

зла (Карпець, 2004). Сьогодні М. Бердяєв сприймається як мислитель, який зміг поєднати аристократизм духу з особистісною свободою. Його праці використовують для критики тоталітаризму та будь-яких форм «колективної свідомості», що пригнічують індивіда, а концепція людини як «мікрокосму», погляди на дуалізм добра і зла, трагічність і парадоксальність морального життя, совість, свободу та ідеали (Berdiaiev, n.d.) є базою для переходу від авторитарної до гуманістичної, особистісно орієнтованої освіти.

Для сучасного розуміння місця соціогуманітарної освіти важливе значення має екзистенційна концепція Ф. Ніцше про «надлюдину», в основі якої – заперечення християнського ідеалу як взірця безпорадних представників роду людського і смертельного ворога «вищої людини» (Ніцше, 2010). Створена Ф. Ніцше «надлюдина» була не еталоном певної спільноти, а орієнтиром для окремої людини на шляху її особистого розвитку. Проте ця ідея виявилася надто складним і суперечливим конструктом, щоб його можна було досягнути при поверховому ознайомленні. Деякі критики навіть вважали її негуманною. Водночас ця концепція для нашого дослідження має непересічне значення з кількох причин. По-перше, запропонована Ф. Ніцше переоцінка цінностей може інтерпретуватися як освітня стратегія кризового часу. За трагічних обставин, які люди визначають як «Бог помер», старі цінності більше не забезпечують життєздатність цивілізації. Тому в умовах глобальних криз і пошуків нових сенсів соціогуманітарна освіта може базуватися на принципі «переоцінки всіх цінностей». Це вимагає відмови від трансляції готових істин і застарілих догм, що перестають працювати у кризовому світі. Отже, соціогуманітарна освіта стає шляхом до формування особистості, здатної самостійно створювати етичні орієнтири. По-друге, Ф. Ніцше протиставляв «надлюдину» як творця власних значень, «останній людині», яка прагне лише комфорту і стабільності. Глобальні кризи вимагають від освіти підготовки людини, готової до ризику та інновацій. Тому сучасна трансформація соціогуманітарної освіти – це перехід від моделі «споживача освітніх послуг» (остання людина) до моделі «суб'єкта-творця», який бере відповідальність за формування майбутнього цивілізації (надлюдина). Тобто в умовах криз соціогуманітарна освіта має спрямовуватися на розвиток внутрішньої інтелектуальної і духовної сили. Почуттю образи на світ чи долю має протистояти готовність людини трансформувати свій страх перед кризою в енергію соціокультурного будівництва.

Осмиленню трансформації сучасної соціогуманітарної освіти сприяє також теорія Ж.-П. Сартра про освіту як шлях до свободи. В її основі – концепція «людини як проєкту», яка полягає в тому, що не існує заздалегідь визначеної долі чи призначення, людина є лише тим, ким сама себе робить. Бути проєктом – означає постійно переростати себе теперішнього. Людина – не статичний об'єкт, а невпинний процес до самої смерті. Доки вона жива – доти не є чимось остаточним, а завжди залишається «можливістю» (Сартр, 2001:75). Оскільки немає вищої сили чи біологічної програми, яка б визначала майбутнє, лише людина несе повну відповідальність за власний проєкт (Сартр, 2001: 186, 532, 647, 721, 751). Це означає, що вона не може виправдовуватися «поганим вихованням», «генами» чи «обставинами». Така відповідальність, на думку Ж.-П. Сартра, породжує тривогу, адже немає жодних зовнішніх гарантій, що здійснений вибір правильний. Проте саме через тривогу, людина усвідомлює власну свободу (Сартр, 2001: 73). У праці «Буття і ніщо» (Сартр, 2001) представлено концепцію «нещирості». З точки зору педагогіки, вона виявляється у неспроможності людини бути автентичною через виконання нав'язаних суспільством ролей. Отже, соціогуманітарна освіта має не виховувати дитину бути кимось (слухняним громадянином, гвинтиком системи), а вчити її «вибирати саму себе», розвивати критичне мислення (щоб розрізнити власні бажання і нав'язані суспільством ролі), брати на себе повну відповідальність за свій вибір. У праці «Екзистенціалізм – це гуманізм» (Сартр, 2022) учений визначає екзистенціалізм як вчення, яке «уможливлює людське життя», і стверджує, що будь-яка дія передбачають деяке середовище та людську суб'єктивність» (Сартр, 2022: 50). Суб'єктивізм означає, з одного боку, відповідальність за свою індивідуальність, а з іншого, – визнання того, що «здійснюючи вибір себе, ми вибираємо всіх людей» (Сартр, 2022: 51). Ж.-П. Сартр наголошує на гуманістичних засадах цього вибору. Утверджуючи цінність того, що ми обираємо, – зазначав він, – людина в жодному разі не може обирати зло. Відтак, «ніщо не може бути благом для нас, не будучи благом для всіх» (Сартр, 2022: 52). Екзистенціалістський гуманізм, за Ж.-П. Сартром, – це усвідомлення того, що людина не має іншого законодавця, крім самої себе (Сартр, 2022: 60). З огляду на це, головна місія освіти має полягати в тому, щоб допомогти людині усвідомлювати свою свободу і зумовлені нею наслідки.

Для оновлення змісту сучасної соціогуманітарної освіти значний інтерес становлять логотерапія

та екзистенційний аналіз В. Франкла (Франкл, 2016), в основі яких – сенсоцентризм або «воля до сенсу» як основний рушій людини. Як в'язень німецьких концтаборів, автор винайшов метод захисту людського розуму від божевілля та віднайдіння сенсу життя навіть за умов, коли зруйновано всі звичні цінності і цілі. В. Франкл створив ідею «останньої людської свободи», як здатності «обирати власний підхід до існуючих обставин» (Франкл, 2016: 10-11). Ідеї В. Франкла органічно вписуються в аксіологічний контекст України, де понад десятиліття триває найбільша в Європі війна з усіма її ціннісними втратами. Ці ідеї можуть бути вживлені в соціогуманітарну освіту через: практичну зорієнтованість її змісту (навчити використовувати досвід минулого в реальному житті); надання інструментів уникнення або подолання «екзистенційного вакууму» (для профілактики депресії чи агресії); формування здатності до критичного мислення і пошуку сенсів за формулою «сене не можна дати, його треба знайти»; створення умов для самостійного виявлення знайдених сенсів через дію (волонтерство, творчі проєкти, соціальна активність тощо).

Серед представників екзистенціалізму варто відзначити ідеї К. Ясперса, що нерозривно пов'язані із місією соціогуманітарної освіти, яку він розглядав крізь призму класичного Університету як місця пошуку істини у спільноті дослідників і студентів, де діє триєдність навчання, дослідження й виховання (Ясперс, 2002). До основних педагогічних ідей філософа варто віднести наступні: освіта як самостворення (шлях до усвідомлення своєї унікальності і свободи, розвитку критичного мислення, що веде до внутрішнього оновлення); концепція особистості як гаранта і джерела духовного майбутнього людства («осьовий час» як загальнолюдський заповіт особистої відповідальності, де освіта – «екзистенційна комунікація», діалог між учителем, учнем і великими мислителями минулого) (Долга, 2017: 189); освіта як протидія «масовій свідомості» (не підготовка обслуги для державних чи економічних потреб, а спосіб захисту особистості від нівелювання в масовому суспільстві) (Долга, 2017: 66). Ці ідеї актуалізовані сучасними проблемами університетської освіти і можуть бути використані у процесі реформування вітчизняної системи освіти.

Для осмилення ролі соціогуманітарної освіти в епоху ціннісної невизначеності непересічне значення має творчість А. Камю, де освіта постає засобом порятунку людини від абсурду й нігілізму. Для філософа освіта – це не просто про-

цес і результат накопичення знань, це – інструмент свідомості, ясності розуму і бунту (Камю, 2015: 42, 44, 80). Місія соціогуманітарної освіти виражається через здатність бути: захистом від абсурду, усвідомленням того, що абсурд має сенс лише тоді, коли з ним не погоджуються (Камю, 2015: 26); засобом усвідомлення правди без відчаю та ілюзій (Камю, 2015: 72); джерелом критичного мислення, що дозволяє людині залишатися вільною навіть у безглуздому світі (Камю, 2015: 46-47); основою етичного спротиву, захисту від перетворення особистості на гвинтик політичної машини, способом тримання «критичної дистанції» з абсурдним і безглуздим світом; джерелом цінностей, які не дозволяють людям стати вбивцями в ім'я абстрактних ідей; основою емпатії і професіоналізму, що є зброєю проти невігластва, «епідемій» ненависті і фанатизму. Отже, ідеї А. Камю є дуже актуальними для вирішення освітніх завдань сучасності – критично мислити, щоб не стати жертвою догм; співчувати, щоб бачити в інших людину, а не ворога; бути професіоналом і розуміти, що за будь-яких обставин варто робити свою справу.

У філософії екзистенціалізму безпосередньою увагою до проблем виховання вирізняється наукова спадщина С. де Бовуар, яка аналізувала, як соціум «конструює» особистість через виховання, обмежуючи її свободу за гендерною або соціальною ознакою. У праці «Друга стаття» С. де Бовуар (Бовуар, 1994) показує, як дівчаток готують бути «об'єктами», а хлопчиків – «суб'єктами», називаючи таке «жіноче виховання» прокляттям, що тяжіє над жінкою (Бовуар, 1994: 13, 14, 220). Її теза «Жінкою не народжуються, нею стають» (Бовуар, 1994: 216) є прямим заклик до реформування виховання в бік рівності та розширення можливостей особистості.

Екзистенціалізм як філософський напрям, за час свого існування зазнав як нищівної критики (за недостатню наукову строгість, неможливість перевірити його тези експериментально, неоднозначні підходи до вирішення важливих філософських питань), так і визнання як потужного етичного орієнтира. Його внесок в освіту полягає у формуванні основ гуманістичної педагогіки, де дитина – не об'єкт дресури, а вільна особистість. Освіта розглядається інструментом формування образу людини як унікальної духовної істоти, наділеної свободою вибору і відповідальністю, а трансформація – переходом до виховання суб'єктності і здатності особистості протидіяти тиску середовища, що нав'язує чужі або хибні цінності.

Попри суперечливість екзистенційних концепцій (від релігійного гуманізму – до атеїстичного екзистенціалізму) їх об'єднує спільна місія: захист унікальності людини від нівелювання «масовою свідомістю» та «стадним інстинктом». Суперечливість ідей і драматизм життєвого шляху багатьох філософів не можуть бути перешкодою для адаптації їхнього досвіду до сучасної освітньої практики. Навпаки, прожитий ними досвід помилок, пошуків і внутрішньої трансформації є найціннішим матеріалом для сучасної освітньої практики. Екзистенціалізм за своєю суттю заперечує стерильну теоретичність. Він навчає, що істина народжується не в абстрактних догмах, а в реальному досвіді подолання кризи. Адаптація цього досвіду до сучасної освіти дозволяє готувати молодь до життя в реальному, недосконалому, іноді абсурдному світі, де здатність особистості зберігати автентичність і моральний імператив серед хаосу має бути головним результатом соціогуманітарної підготовки.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що трансформація соціогуманітарної освіти у світлі філософії екзистенціалізму полягає у переході від знаньцентричної моделі («людина як об'єкт») до антропоцентричної парадигми, де освіта стає інструментом самопроекування та становлення суб'єктності. Педагогічний потенціал екзистенційної антропології у формуванні життєстійкої особистості полягає у комплексній трансформації освітнього процесу, де: суб'єктивізація вибору дозволяє людині віднайти внутрішній локус контролю в умовах невизначеності; активне смислотворення за методикою логотерапії виступає головним чинником психологічного опору деструктивним впливам; прийняття персональної відповідальності за власну долю унеможливорює перетворення особистості на об'єкт маніпуляцій; культивування «бунту» проти догм і абсурду забезпечує захист індивідуальної автентичності; екзистенційна комунікація створює простір діалогічності, що посилює соціальну стійкість через етичний зв'язок з іншими людьми.

Методологія формування особистості в душі екзистенціалізму – це не набір жорстких інструкцій, а стратегія сприяння саморозкриттю. Вона базується на розумінні того, що особистість не «виготовляється» системою, а «проекує» сама себе. Екзистенційний етичний імператив може бути відображений у меті освітньої програми, компетентностях, програмних результатах та інтегрований у різні освітні компоненти. В освітніх програмах ідеї екзистенціалізму мають «вийти» за межі курсу «Філософія». Вони можуть бути

інтегровані у зміст багатьох соціогуманітарних дисциплін: професійної етики та соціології (усвідомлення професійних засад «феномену вибору», де рішення будь-якого професіонала – це етичний акт, що задає стандарт для всієї професії); літератури (використання творів філософів-екзистенціалістів для дискусій про сенс, абсурд, вибір, відповідальність); психології (упровадження методів логотерапії В. Франкла для навчання студентів пошуку сенсів, профілактики депресії, подолання «екзистенційного вакууму»); історії, права, релігієзнавства (аналіз історичних подій через призму особистого вибору «трагічного героя» або «лицаря віри» (за К'єркегором), вивчення форм етичного спротиву тоталітаризму тощо).

В екзистенціалізмі, як філософії дії, етичний імператив проявляється через відповідальність за результат. Тому його ідеї можуть бути використані: під час практики, стажування, інтернатури тощо (наприклад, через включення до щоденника практики обов'язкової «етичної рефлексії», де здобувач аналізує не лише технічні навички, але й складні ситуації вибору, з якими він зіткнувся, та наслідки цих рішень для оточуючих); у підготовці пояснювальної записки до дипломного проекту (додавання розділу «Соціальна й етична відповідальність автора», де студент має обґрунтувати, як його розробка вплине на суспільство та які етичні ризики вона несе); волонтерській і громадській діяльності (мотивування студентів до розвитку соціальної активності шляхом практичного втілення «волі до сенсу» через дію, що допо-

магає молоді трансформувати страх перед кризою (війною) в енергію розбудови суспільства).

На методичному рівні ідеї екзистенціалістів можуть сприяти оновленню сучасних аудиторних і позааудиторних форм і методів навчання й виховання, серед яких: діалогічне навчання (реалізація концепції К. Ясперса про «екзистенційну комунікацію», де освіта перетворюється на живий діалог між викладачем і студентом); метод «бунту» (використання ідей А. Камю проти догм і абсурду для розвитку критичного мислення, навчання студентів тримати дистанцію з «абсурдним світом» і не сприймати готові істини «на віру» без внутрішнього осмислення); метод «проектів» (реалізація соціогуманітарної освіти як «шляху до свободи» через створення власних проектів, де студент виступає не споживачем послуг, а «суб'єктом-творцем», який несе відповідальність за результат); «тренінги життєстійкості» (використання концепції «останньої людської свободи» В. Франкла для навчання молоді зберігати автентичність та обирати власне ставлення до найважчих обставин); створення «спільноти пошуку» (реалізація ідеї К. Ясперса про Університет як місце спільного пошуку істини, де діє триєдність навчання, дослідження й виховання). В умовах війни етичний імператив екзистенціалізму дозволяє трансформувати освітню програму в інструмент національного та громадянського виховання. Коли студент розуміє, що від його чесності, професіоналізму та щоденного вибору залежить доля країни («я вибираю за всіх»), освіта перестає бути формальним здобуттям диплома і стає актом творення майбутнього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бердяєв М. *Філософія вільного духу. Про призначення людини. Філософія свободи. Сенс творчості*. Stud.com.ua. URL: https://stud.com.ua/42246/filosofiya/berdyayev_filosofiya_vilnogo_duhu_priznachennya_lyudini_filosofiya_svobod_i_sens_tvorchosti#google_vignette (дата звернення: 10.02.2026).
2. Бовуар С. де. *Друга стаття* : у 2 т. / пер. з фр. Н. Воробійової, П. Воробійова, Я. Собко. Київ : Основи, 1994. 403 с.
3. Долга О. Д. *Співвідношення віри та знання в філософії К. Ясперса: історико-філософський дискурс* : дис. ... канд. філос. наук. Слов'янськ : ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. 245 с.
4. Камю А. *Міф про Сізіфа* / пер. з фр. О. Жупанського. Портфель, 2015. 105 с.
5. Карпець О. Пророк найвищого призначення й смислу. *Дзеркало тижня*. 2004. 12 берез. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/prorok_nayvischogo_priznachennya_u_kosmichnogo_smislu.html (дата звернення: 04.02.2026).
6. Ніцше Ф. *Так казав Заратустра. Книжка для всіх і ні для кого* / пер. з нім. Л. Федоришина. Львів : Астролябія, 2010. 445 с.
7. Сартр Ж.-П. *Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології* / пер. з фр. В. Ляха, П. Тарашука. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 854 с.
8. Сартр Ж.-П. Екзистенціалізм – це гуманізм. *Психологія і суспільство*. 2022. № 2. С. 49–65. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049>.
9. Франкл В. *Людина в пошуках справжнього сенсу. Психолог у концтаборі* / пер. з англ. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 160 с.
10. Ясперс К. *Ідея Університету. Ідея Університету: Антологія* / упоряд. М. П. Зубрицька. Львів : Літопис, 2002. С. 109–167.
11. Kierkegaard S. *Fear and Trembling* / tr. Walter Lowrie. 1941. 72 s.

REFERENCES

1. Berdiaiev, M. (n.d.). *Filosofia vilnoho dukhu. Pro pryznachennia liudyny. Filosofia svobody. Sens tvorchosti* [Philosophy of the free spirit. On the destiny of man. Philosophy of freedom. The meaning of creativity]. Stud.com.ua. https://stud.com.ua/42246/filosofiya/berdyayev_filosofiya_vilnogo_duhu_priznachennya_lyudini_filosofiya_svobodi_sens_tvorchosti (stud.com.ua in Bing) [in Ukrainian].
2. De Bovuar, S. (1994). *Druha stat* [The Second Sex] U 2-gh t. (N. Vorobiova, P. Vorobiov, Ya. Sobko, per.). Kyiv: «Osnovy». 403 s. [in Ukrainian].
3. Dolha, O.D. (2017). *Spivvidnoshennia viry ta znannia v filosofii K. Yaspersa: istoryko-filosofskyi dyskurs* [The relationship between faith and knowledge in the philosophy of K. Jaspers: historical and philosophical discourse]. Kandydat nauk. 245 s. Sloviansk: DVNZ «Donbaskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet». [in Ukrainian].
4. Kamiu, A. (2015). *Mif pro Sizifa. Le mythe de sisyphé* (per. O. Zhupanskyi) [The Myth of Sisyphus. Le mythe de sisyphé (translated by O. Zhupanskyi)]. «Portfel». 105 s. [in Ukrainian].
5. Karpets, O. (2004, 12 bereznia). *Prorok naivyshchoho pryznachennia y smyslu* [Prophet of the highest calling and meaning]. *Dzerkalo tyzhnia* (ZN,UA). https://zn.ua/ukr/SOCIUM/prorok_nayvischogo_priznachennya_y_kosmichnogo_smislu.html [in Ukrainian].
6. Nitsche, F. (2010). *Tak kazav Zaratustra. Knyzhka dlia vsikh i ni dlia koho* [Thus Spoke Zarathustra: A Book for All and None] (L. Fedoryshyn, per.). Astroliabiia. (Oryhinalnyi tvir opublikovano 1883–1885). 445 s. [in Ukrainian].
7. Sartr, Zh.-P. (2001). *Buttia i nishcho: Narys fenomenolohichnoi ontolohii* [Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology] (V.Liakh, P.Tarashchuk, per.). Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy». (Oryhinalnyi tvir vydano 1943). 854 s. [in Ukrainian].
8. Sartr, Zh.-P. (2022). *Ekzystentsializm – tse humanizm* [Existentialism is Humanism]. *Psyholohiia i suspilstvo*, 2, 49-65. <https://doi.org/10.35774/pis2022.02.049> (Oryhinalnyi tvir vydano 1946). [in Ukrainian].
9. Frankl, V. (2016). *Liudyna v poshukakh spravzhnoho sensu. Psykholoh u kontstabori* [Man's Search for Meaning. A Psychologist in a Concentration Camp]. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia». 160 s. [in Ukrainian].
10. Iaspers, K. (2002). *Ideia Universytetu* [The Idea of the University] (M. P. Zubrytska, Red.; per. z nim.). V *Ideia Universytetu: Antolohiia* [The Idea of the University: Anthology], (s. 109–167). Litopys. [in Ukrainian].
11. Kierkegaard, S. (1843). *Fear and Trembling*. (tr. Walter Lowrie, 1941). 72 s. <https://www.sorenkierkegaard.nl/artikelen/Engels/101.%20Fear%20and%20Trembling%20book%20Kierkegaard.pdf>.

Дата першого надходження статті до видання: 12.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 23.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 22.04.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

